

DE NALEIVING VAN DE BELGISCHE ZOOWETGEVING

**Dierentuinen overtreden
de dierenwelzijnswet**

GAIA

- Oppericht in 1992, staat GAIA (Global Action in the Interest of Animals) vzw op de bres tegen misbruik van gezelschapsdieren, landbouwdieren, proefdieren, dieren in sport, spel en folklore, wilde dieren in dierentuinen en circussen.
- GAIA onthult verborgen dierenleed en ijvert voor de naleving van dierenbeschermende wetten, voor betere wetten ook en voor de rechten van dieren op een waardig leven.
- In België en in internationaal verband zijn we actief als menselijke advocaten voor kwetsbare dieren. GAIA wil dieren laten meetellen. Want ook dat is een kwestie van menselijkheid.

GAIA vertegenwoordigt in België de Eurogroup for Animal Welfare, de European Coalition To End Animal Experiments, de European Coalition for Farm Animals en is een lidorganisatie van de World Society for the Protection of Animals.

DE NALEIVING VAN DE BELGISCHE ZOOWETGEVING

Dierentuinen overtreden de dierenwelzijnswet

INHOUD

1. INLEIDING	4
1.1. Werkwijze	4
1.2. Dierentuinwetgeving in België	5
2. DIERENTUINEN EN DE NALEIVING VAN DE WET	6
2.1. Zoo van Antwerpen	6
2.2. Bellewaerde	9
2.3. Boudewijnpark	10
2.4. Wildpark la Crête des cerfs	13
2.5. Wildpark Han	15
2.6. Familiepark Harry Malter	15
2.7. Dierenpark Lochristi	18
2.8. Safaripark Monde Sauvage	20
2.9. Recreatiepark Mont Mosan	21
2.10. Olmense zoo	23
2.11. Vogelpark Paradisio	26
2.12. Wildpark La Reid	27
2.13. Wildpark la Roche en Ardenne	28
2.14. Wildpark Saint-Hubert	29
3. DIERENWELZIJN IN DIERENTUINEN	31
3.1. Algemene beschouwing	31
3.2. Gestoord gedrag: indicatie voor gebrekkig welzijn	34
4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	38
Bijlage	41

1. INLEIDING

1.1. Werkwijze

Tussen december 2002 en augustus 2003 hebben waarnemers van de dierenrechtenorganisatie GAIA 14 door de overheid voorlopig erkende dierentuinen bezocht en doorgelicht. Drie hebben inmiddels een definitieve erkenning gekregen na controle. De bedoeling was na te gaan in hoeverre de dierentuinwetgeving van 1998, door deze dierentuinen wordt nageleefd.

Al van bij haar oprichting in 1992 voert GAIA actie en campagne voor het welzijn van wilde dieren in dierentuinen. Als resultaat daarvan moesten een aantal dierentuinen van de overheid hun deuren sluiten (Zoo van Zwartberg in 1998, het Zoological Parc in Terdonk in 1999 en Wazoo in St Niklaas in 1999). Enkele anderen (zoals De Vijverhoeve in Ingelmunster en Meli Park in 1995, na overleg met GAIA) perkten hun dierenbestand drastisch in. In 1998 kwam er een federale dierentuinwetgeving tot stand.

Waarnemers van GAIA bezochten 14 van de 22 voorlopig en 9 definitief erkende dierentuinen. Dit is een representatieve steekproef.

Bezochte dierentuinen

<i>Naam</i>	<i>Plaats/Provincie</i>	<i>Datum</i>	<i>Erkend</i>
Zoo Antwerpen voorlopig	Antwerpen/Antwerpen	18/02/03	
Bellewaerde voorlopig	Ieper/West-Vlaanderen	05/04/03	
Boudewijnpark voorlopig	Brugge/West-Vlaanderen	10/07/03	
Wildpark La Crête des Cerfs definitief	Bouillon/Luxemburg	22/07/03	
Wildpark Han definitief	Han-sur-Lesse/Namen	26/12/02	
Familiepark Harry Malter voorlopig	Heusden/Oost-Vlaanderen	08/07/03	
Dierenpark Lochristi voorlopig	Lochristi/Oost-Vlaanderen	05/04/03	
Safaripark Monde Sauvage voorlopig	Aywaille/Luik	19/06/03	
Recreatiepark Mont Mosan voorlopig	Huy/Luik	12/06/03	
Olmense Zoo voorlopig	Olmen/ Antwerpen	30/12/02	
Vogelpark Paradisio voorlopig	Brugelette/Henegouwen	& 20/8/03 15/07/03	
Wildpark La Reid definitief	Theux/Luik	20/02/03	
Wildpark la Roche-en-Ardenne voorlopig	La-Roche-en-Ardenne/Lux.	17/07/03	

Tijdens de waarnemingen werd het gedrag van de dieren, de gevangenschapomstandigheden per diersoort, de handelingen (voederen, shows, schoonmaken), het didactische aspect (informatieborden) en het gedrag van de bezoekers getoetst aan de huidige dierentuinwetgeving. Onze waarnemers bezochten enkel dat deel van de dierentuin dat ook voor het publiek toegankelijk is. De winterverblijven, de 'ziekenboeg' en andere ruimtes die voor het publiek niet toegankelijk zijn, konden niet waargenomen worden.

In elke dierentuin werden video-opnames gemaakt en van de waarnemingen werd een uitgebreid schriftelijk verslag opgesteld.

Alle bezochte dierentuinen kregen van de overheid voordien een voorlopige erkenning. Elk van hen had namelijk een aanvraag ingediend tot erkenning en omdat de overheid er niet in slaagde binnen de vooropgestelde termijn de dossiers te onderzoeken, werden aan alle dierentuininstellingen voorlopige vergunningen afgeleverd. Dat is zo voorzien in art. 2, § 4 van het Koninklijk Besluit van 10/08/98. Ondertussen is de overheid begonnen met de procedure tot erkenning: bezoek door een inspecteur-dierenarts, bezoek door leden van de dierentuincommissie, bespreking dierentuincommissie, voorstellen noodzakelijke aanpassingen, aanbrengen aanpassingen door de dierentuin, opvolging inspecteur, rapportering dierentuincommissie, definitief advies erkenning dierentuincommissie. Voor drie dierentuinen is deze procedure doorlopen en zij ontvingen een definitieve erkenning.¹ Geen enkele van de dierentuinen die door GAIA bezocht werd, inclusief de reeds definitief erkende, bleek echter te voldoen aan de absolute minimumnormen die de dierentuinenwet hen oplegt.

1.2. Dierentuinwetgeving in België

Sedert 1998 is er een wetgeving (Koninklijk Besluit betreffende de erkenning van dierentuinen van 10 augustus 1998) die minimumnormen vastlegt voor het houden van wilde dieren in dierentuinen. De dierentuinnormen zijn absolute minimumnormen. Ze moeten de grootste mistoestanden onmogelijk maken. Maar Prof. Erik Van der Straeten, die als lid van de Dierentuinencommissie mee aan de basis ligt van deze wetgeving, benadrukt dat ze geen garantie bieden voor een goed welzijn en dat ze dus ook gestoord gedrag van de dieren niet uitsluiten.

De huisvestingsnormen in dit rapport zijn overgenomen van het Ministerieel Besluit van 3 mei 1999 tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen. Voor de huisvestingsnormen van vogels is gebruik gemaakt van het Ministerieel Besluit van 7 juni 2000 tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen. Voor reptielen is er een Ministerieel Besluit van 7 april 2003 dat de huisvestingsnormen vastlegt.

¹ Zie lijst in bijlage (p 41)

In hoofdstuk 2 zijn per dierentuin de overtredingen weergegeven alsook het totaal aantal vastgestelde overtredingen. Wetende dat waarnemers van GAIA enkel dat deel van de dierentuin hebben geobserveerd dat ook toegankelijk is voor het publiek, kan het aantal overtredingen in werkelijkheid uiteraard nog hoger liggen.

2. DIERENTUINEN EN DE NALEVING VAN DE WET

2.1. Zoo van Antwerpen

2.1.1. Waargenomen dieren:

Afrikaanse schreeuwzeearend (2), amoerpanter (2), Arabische oryx (4), argusfazant (2), balispreeuw (1), bennet wallabie (3), bizon (7), blauwkroon hangparkiet (2), blauwwanghoningeter (2), blyth tragopan (1), brillenuil (1), bruine hokko (2), bruinkopslingeraap (4), buffon's groene toerako (1), Californische renkoekoek (1), Chileense poedoe (1), chimpansee (± 7), chinchilla (1), Chinese blauwe ekster (1), condor (2), damhert (8), delacours fazant (1), dwergmuismaki (2), dwergzijdeaapje (4), dybowski hert (3), Edwards fazant (2), Falkland karakara (2), fischers toerako (1), flamingo (± 15), franje-aap (7), galago (1), gele toekan (1), geoorde gier (2), gevlekte ooruil (3), giraf (2), glansfazant (1), goochelarend (2), goudfazant (1), goudkopleeuwaapje (± 7), grasparkiet (8), grijsrug trompetvogel (2), groenneklori (2), grote karakara (2), guira koekoek (3), helmhokko (1), hoelman (4), humboldt pinguïns (± 10), ijsbeer (1), Indische olifant (5), jaguar (2), kalkoengier (2), kameel/dromedaris (4), kamstaartbuidelrat (2), kantjil (1), kapgier (1), kea (1), keizerarend (2), kleine panda (2), koningspinguïn en macaronipinguïn (± 25), kuifbaviaan (3), laaglandgorilla (3), lammergier (2), Laplandse uil (2), leeuw (4), melkwitte ooruil (3), Mexicaanse soldatenara (± 15), monniksgier (2), mutslangoer (8), nijlpaard (2), nijlroezet (± 15), Noord-Amerikaans boomstekelvarken (1), orang-oetan (2), prachtlori (2), prelaatfazant (2), reuzengalago (1), reuzenijsvogel (2), ringstaartmaki (6), rode vari (± 6), roodmasker agapornis (2), roodsnavelhokko (2), roodstaartchachalaca (1), saterhoen (1), sneeuwuil (1), sperweruil (1), springamarin (3), steppezebra (3), takin (2), thargeit (± 20), tijgergenetkat (2), Turkmeense oehoe (5), uilenkopmeerkat (9), vechtarend (1), Vietnamfazant (1), viooltjeslori (2), vliegende hond (1), wallich's fazant (2), wasbeer (2), witkopgoean (3), witkraagijsvogel (1), witkuiftoekaro (1), witlippekari (5), witoorpenseelaapje (± 4), woudbuffel (4), zeehond (7), zwarte panter (1).

2.1.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden **76 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **hoewel aanbevolen, vermoedelijk geen buitenverblijf²:**
 - dwergzijdeaapjes
 - ringstaartmaki 's
 - goudkopleeuwaapjes (2 verblijven)
 - bruinkoolslingerapen
 - rode vari's
 - keizertamarin
 - chimpansees
 - Oostelijke laaglandgorilla's
 - Laaglandgorilla
 - tijgergenetkatten (2 verblijven)
 - tenrec
- **alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - vechtarend
 - kapgier
 - sperweruil
 - Chileense poedoe
 - Arabische oryx
 - sneeuwuil
 - brillenuil
 - takin (2 verblijven)
- **solitaire dieren in groep gehouden:**
 - okapi's
- **verblijf voldoet niet aan minimumoppervlakte/hoogte/volume:**
 - okapi's (3 verblijven): $\pm 20 \times 10\text{m}$ (wettelijk min.: 250 m²)
 - siamangs (2 verblijven): hoogte 3m (wettelijk min.: 3,5m)
 - damherten: $\pm 20 \times 10\text{m}$ (wettelijk: 230 m²)
 - Arabische oryx (2 verblijven): $\pm 20 \times 10\text{m}$ (wettelijk min.: 500 m²)
 - vliegende suikereekhoorn: $\pm 4 \times 2\text{m}$ en $\pm 1,5\text{m}$ hoogte (wettelijk min.: 2 x 6m en 2,5m hoogte)
 - Turkmeense oehoe's: $\pm 6 \text{ m} \times 4 \text{ m}$ (wettelijk min.: 30 m² voor 4 dieren)
 - kamelen: $\pm 30 \times 15\text{m}$ (wettelijk min.: 500 m²)
 - himalaya thargeiten: $\pm 40 \times 20\text{m}$ (wettelijk min.: 1000 m²)
 - dieren in de kindertuin (meriones, rat, degoe, phodopus)
 - giraffen: $\pm 45 \times 20\text{m}$ (wettelijk min: 1000 m²)
 - meeste dieren in het nachtdierengebouw
- **verblijf blijft ver onder de vereiste minimumoppervlakte:**
 - takins (2 verblijven): $\pm 8 \times 15\text{m}$ en $\pm 5 \times 15 \text{ m}$ (wettelijk min.: 400 m²)
 - ijsbeer: $\pm 20 \times 8\text{m}$ (wettelijk min. 400 m²)
 - kamtchakabeer: $\pm 20 \times 8\text{m}$ (wettelijk min.: 400 m²)
- **geen natuurlijke bodem:**
 - kamtchakabeer

² Zowel in het kleine apengebouw, het mensapengebouw als bij de nachtdieren zitten er een aantal dieren waarvoor een buitenverblijf aanbevolen wordt. Bij de mensapen kan het dak wel open.

- **te weinig/ te veel dieren:**
 - bennet wallabie (3 i.p.v. 4 dieren)
 - witkopgoean (3 dieren i.p.v. 2)
 - Guira koekoe (3 dieren i.p.v. 2)
- **geen permanente toegang tot ruimte met bepaalde minimumtemperatuur:**
 - giraffen
 - Indische olifanten
 - steppezebra's
 - ezels
 - Amoerpanters
 - jaguars (2 verblijven)
- **verplicht bassin niet waargenomen/geen baadmogelijkheid:**
 - Indische tapir
 - witkraagijsvogel
 - wrattenzwijnen (2 verblijven)
- **geen graafmogelijkheden:**
 - kamstaartbuidelrat
 - chinchilla
- **infrastructuur voor baadmogelijkheid in water aanwezig, maar bad is leeg:**
 - Turkmeense oehoe's
 - Afrikaanse schreeuwzeearenden
 - monniksgieren
 - vechtarend
 - geoorde gieren
 - kapgier
 - sperweruil
 - Indische olifanten
 - steppezebra's
 - Laplandse uilen
 - sneeuwuil
 - kalkoengieren
 - grote karakara's
 - Falkland karakara's
 - brillenuil
 - melkwitte ooruil
 - gevlekte ooruil

Er werden **5 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- Verschillende verblijven waren **niet voorzien van wetenschappelijke info** (bennet wallabie's en enkele binnenverblijven in het mensapengebouw). Dit zijn overtredingen van artikel 23.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.

- **Dienstingang (hek) naar binnenverblijven buffels/takins stond open** op het moment van de waarneming. Dit is een **overtreding van artikel 3, 6°**.
- Er werd waargenomen dat **één van de verzorgers rookte in het kleine apengebouw**. Dit is een **overtreding van artikel 14** dat een rookverbod instelt in gesloten ruimten waar dieren gehouden worden. Opmerkelijk was dat deze verzorger rookte in de aanwezigheid van enkele andere verzorgers en dat niemand hierover een opmerking maakte.
- De **oude roofvogelkooien** (Afrikaanse schreeuwzeearenden, vechtarend, sperweruil) liggen er **vuil en onverzorgd** bij. **Dat is een overtreding van art. 18.**

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 81

2.2. Bellewaerde

2.2.1. Waargenomen dieren:

Bengaalse tijger (6+5 juveniel), blauwgele ara (2), damhert (± 15), eend (± 30), flamingo (vermoedelijk 12), geit (± 14), giraf (3), groenvleugelara (4), Indische antilope (minstens 1), kapucijnaap (± 10), kraanvogel (4), lama (3), leeuw (6), ooievaar (3), pelikaan (3), zeboe (2), zuidelijke kroonkraanvogel (4), zwaan (3).

2.1.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden er **7 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **solitair dier, nochtans in groep gehouden:**
 - tijgers
- **geen permanente toegang tot ruimte met bepaalde minimumtemperatuur:**
 - groenvleugelara's
 - antilope
 - giraffen
 - Bengaalse tijgers
- **verblijf voldoet niet aan minimumoppervlakte/hoogte/volume:**
 - giraffen: ± 40 m x 20 m (wettelijk min.: 1000 m²)
- **te weinig dieren samen** (opmerkingen over niet-solitaire dieren uitgezonderd):
 - pelikanen (3 i.p.v. 4 dieren)

Er werden **4 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- **50% van de verblijven waren niet voorzien van wetenschappelijke info** of gaven geen info voor bepaalde diersoorten in het verblijf (flamingo's, pelikanen, zuidelijke kroonkraanvogel, kraanvogels, groenvleugelara's, antilope, kapucijnapen, blauwgele ara's). Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Geen enkel bord met wetenschappelijke info** – op één uitzondering na - **vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Bezoekers voederen dieren**. Op verschillende plaatsen wordt **voedsel voor de dieren verkocht**. Dit zijn **twee overtredingen op artikel 17** dat het voederen van dieren door bezoekers verbiedt.

Het is **onduidelijk wat er met de koudegevoelige soorten gebeurt in de winterperiode**. Vermoedelijk worden de meeste dieren dan ook constant ondergebracht in een binnenverblijf. Het park is het grootste deel van de winterperiode gesloten. Er zijn wel verwarmde ruimtes maar de dieren zitten er meerdere maanden. De **kapucijnapen beschikken over een verwarmd binnenverblijf dat echter te klein is om de dieren er langere tijd in onder te brengen**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 11

2.2.3. Kweken:

Op het moment van de waarneming werden **5 tijgerwelpen van 7 weken oud aan het publiek getoond** aan de ingang van het park. De dieren zaten samen met een oppasser in een houten bak. De dieren zouden bestemd zijn voor een andere dierentuin. **Dat is bedenkelijk: geen enkele dierentuin is geïnteresseerd in tijgerwelpen**. Bellewaerde maakt geen deel uit van EAZA (European Association for Zoos and Aquaria) en men kan zich dan ook afvragen waar de dieren terechtkomen: dierenhandel, bedenkelijke dierentuinen, circussen. Geboortes in 2003: dwerggeiten (2), lama's (1), antilopes (3), geiten (3), apen (2), leeuwen (3), vierhoornschapen (4), tijgers (5).

2.3. Boudewijnpark

2.3.1. Waargenomen dieren:

Zeehond (9), blauwgele ara (3), Molukken kaketoer (1), groenvleugelara (1), geelkuifkaketoe (1), steenarend (1), oehoe (1), sneeuwuil (1), Afrikaanse witruggier (1), kappengier (3), satervalk (1), savannehavik (1), koningsruigpootbuizerd (1), caracara (1), kerkuil (2), Noord-Amerikaanse woestijnhavik (3), Patagonische zeeleeuw (2), dolfin (7), groenwangparkiet (3), grote alexanderparkiet (1), damhert (2).

2.3.2 Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden **43 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van

minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99)
vastgesteld:

- **geen klimmogelijkheid:**
 - blauwgele ara's (3 verblijven)
 - Molukken kaketoë
 - groenvleugelara
 - geelkuif kaketoë
- **alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - blauwgele ara's (3 verblijven)
 - Molukken kaketoë
 - groenvleugelara
 - geelkuif kaketoë
 - steenarend
 - oehoe
 - sneeuwuil
 - Afrikaanse witruggier
 - kappengieren (3 verblijven)
 - sakervalk
 - savannehavik
 - koningsruigpootbuizerd
 - caracara
 - kerkuil
- **verblijf voldoet niet aan minimumoppervlakte/hoogte/volume:**
 - blauwgele ara's (3 verblijven): $\pm 1 \text{ m} \times 1,5 \text{ m}$, hoogte 2 m (wettelijk min.: 12 m², hoogte 2,5m)
 - Molukken kaketoë: $\pm 1 \text{ m} \times 1,5 \text{ m}$, hoogte 2 m (wettelijk min.: 12 m², hoogte 2,5m)
 - Groenvleugelara: $\pm 1 \text{ m} \times 1,5 \text{ m}$, hoogte 2 m (wettelijk min.: 12 m², hoogte 2,5m)
 - geelkuif kaketoë: $\pm 1 \text{ m} \times 1,5 \text{ m}$, hoogte 2 m (wettelijk min.: 12 m², hoogte 2,5m)
 - steenarend: $\pm 3 \text{ m} \times 2 \text{ m}$, hoogte 1 m³(wettelijk min.: 30m², hoogte 3 m)
 - oehoe: $\pm 3 \text{ m} \times 2 \text{ m}$, hoogte 1 m⁴(wettelijk min.: 20m², hoogte 2,5m)
 - sneeuwuil: $\pm 3 \text{ m} \times 2 \text{ m}$, hoogte 1 m⁵ (wettelijk min.: 20m², hoogte 2,5m)
 - Afrikaanse witruggier: $\pm 3 \text{ m} \times 2 \text{ m}$, hoogte 1 m⁶(wettelijk min.: 30m², hoogte 3m)
 - kappengieren (3 verblijven): $\pm 3 \text{ m} \times 2 \text{ m}$, hoogte 1 m⁷(wettelijk min.: 30m² hoogte 3m)

³ Lag aan het blok. Dit is de bewegingsvrijheid die het dier had.

⁴ Idem

⁵ Idem

⁶ Idem

⁷ Idem

- savannehavik: ± 3 m x 2 m, hoogte 1 m ⁸ (wettelijk min.: 20m², 3 m hoogte)
 - koningsruigpootbuizerd: ± 3 m x 2 m, hoogte 1 m ⁹(wettelijk min.: 20m², 3 m hoogte)
 - caracara: ± 3 m x 2 m, hoogte 1 m ¹⁰(wettelijk min.: 20m², 3 m hoogte)
 - kerkuil: transportkooi van ± 20 cm x 40 cm, hoogte 30 cm (wettelijk min.: 10m² hoogte 2,5 m)
 - Afrikaanse Witruggier: transportkooi van ± 50 cm x 30 cm hoogte 50 cm (wettelijk min.: 30m², hoogte 3 m)
- **geen drinkwater**
- blauwgele ara

Er werden **6 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- **50% van de verblijven waren niet voorzien van wetenschappelijke info** (3 verblijven blauwgele ara's, Molukken kaketoë, groenvleugelara, geelkuifkaketoë, kappengier, 2 verblijven van roofvogels, zeeleeuwen, damherten), gaven geen info voor bepaalde diersoorten in het verblijf, **of verkeerde informatie** (bij een verblijf van een kappengier staat info over de slechtvalk). **Dit zijn overtredingen van artikel 23.**
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn overtredingen van artikel 23.
- **Direct contact tussen publiek en gevaarlijke dieren** is niet onmogelijk (bij de verblijven van de blauwgele ara's, Molukken kaketoë, groenvleugelara, geelkuifkaketoë is het mogelijk vingers door de tralies te steken). **Dit is een overtreding van artikel 3, 7°.**
- **Voederen van dieren door publiek** werd waargenomen: **dat is verboden door art. 17.**
- Bij de zeeleeuwenshow ('hand' geven met vin, dansen, rollen en rond as draaien, koker uit water halen, ...) en de papegaaishow (over een ronddraaiend laddertje lopen, buitelingen maken, vlag hijsen, van glijbaan glijden, ...) primeert het ludieke aspect overduidelijk. Er wordt heel weinig uitleg gegeven. Ook de dolfijnenshow (rond eigen as draaien, publiek groeten, springen tegen bal, 'zingen', kind in rubberboot voorttrekken, ...) is **meer een ludieke opvoering dan een educatieve voorstelling**. Bij deze show wordt slechts een beperkte wetenschappelijke uitleg gegeven. Deze shows zijn **overtredingen van art. 24.**
- **Direct fysiek contact tussen publiek en dieren** is mogelijk (zeeleeuwen, kerkuilen, Noord-Amerikaanse woestijnhaviken, Afrikaanse witruggier, kappengier) en wordt in bepaalde gevallen zelfs georganiseerd. Dit zijn **overtredingen van artikel 20.**

⁸ Idem

⁹ Idem

¹⁰ Idem

2.4. Wildpark La Crête des Cerfs

2.4.1. Waargenomen dieren:

Amerikaanse bizon (4), Axis hert (2), bennet wallabie (4), damhert (± 7), das (1), edelhert (± 8), emoe (2), everzwijn (25), ezel (4), hangbuikvarken (± 8 volwassen + ± 7 juveniel), hert (1), kameroenschaap (4), konijn (3), lama (4), langorige geit (4), lynx (4), Merino schaap (3), moeflon (11), nandoe (1), oeros (3), onbekende vogel (1), pauw (2), Pyreneeën geit (5), racka schaap (1), schaap (3), Schots rund (7), steenbok (3), stekelvarken (8), struisvogel (1), vos (4), wapitihert (1), wasbeer (1), watusi rund (3), wilde kat (1), wolf (1), yak (2).

2.4.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden **17 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) en op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) vastgesteld:

- **verblijf voldoet niet aan vereiste minimumoppervlakte:**
 - pauwen: ± 1 m x 2 m (wettelijk min.: 25 m² voor 2 dieren)
 - vossen: ± 8 m x 15 m (wettelijk min. 170 m² voor 4 dieren)
 - wilde kat: ± 4 m x 5 m (wettelijk min.: 30 m²)
 - Noord-Afrikaanse stekelvarkens (2 verblijven): ± 3 m x 6 m (6 dieren) en ± 3 m x 6 m (2 dieren) (wettelijk min.: 44 m² voor 6 dieren en 20m² voor 2 dieren)
 - wolf: oppervlakte moeilijk in te schatten omdat het verblijf hoger ligt dan het wandelpad van de bezoekers, maar zeker kleiner dan de min. opp. van 1200m².
 - wettelijk min. 1200m²
 - everzwijnen: ± 735 m² (wettelijk: 1240 m² voor 25 dieren)
- **dier alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - struisvogel en nandoe
 - wolf
- **geen natuurlijke bodem:**
 - wasbeer
- **geen graaf- of wroetmogelijkheden:**
 - pauwen
 - das
 - Noord-Afrikaanse stekelvarkens
- **geen of onvoldoende klimmogelijkheid:**
 - wilde kat

– **geen baadmogelijkheid in zand:**

- struisvogel en nandoe
- emoës
- pauwen

Er werden **7 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- Bij 3 verblijven (lynxen (2 verblijven), wilde kat) is **direct contact tussen publiek en gevaarlijke dieren** mogelijk. Dit is een **overtreding van artikel 3, 7°**.
- Voor 9 diersoorten werd **geen wetenschappelijke info gegeven** (wilde kat, ezels, herten, pauwen, konijnen, onbekende vogelsoort, schapen, geiten, Racka schapen). Bij 5 diersoorten werd **onvoldoende info** gegeven (das, kameroen schapen, hangbuikvarkens, Pyreneeën geiten, Merino schapen). Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Een hulppost is niet goed aangeduid** en werd **niet waargenomen**. Dit is een **overtreding van artikel 11**.
- **Voederen van dieren** door bezoekers. Dit is een **overtreding van art. 17**.
- De verblijven van de wasberen en van de Noord-Afrikaanse stekelvarkens waren **erg vuil**. Drie verblijven van pauwen, konijnen en een onbekende vogelsoort grenzen aan elkaar. Het stinkt er heel erg. De verblijven zijn **donker en erg vuil**. Dit zijn **overtredingen van art. 18**.
- **Niet verwijderen dode dieren**: kadaver hangbuikvarken in staat van ontbinding. Dit is een **overtreding van art. 19**.

Er werd **14 inbreuken** vastgesteld op de Dierenwelzijnswet van 14/8/1986:

- **bij de meeste verblijven – in maar liefst 13 dierenverblijven! - werd geen drinkwater waargenomen**. Dit is een **overtreding van art. 4**.
 - struisvogel
 - emoës
 - oeros
 - wasbeer
 - Noord-Afrikaanse stekelvarkens
 - moeflons
 - lynxen
 - hangbuikvarkens
 - watoesi runderen
 - ezels
 - Schots runderen
 - wapitiherten
 - lama's
- Een ezel heeft veel te lange (niet gekapte) hoeven. Dit is **verwaarlozing** en een **overtreding van art. 4**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 38

2.5. Wildpark Han

2.5.1. Waargenomen dieren:

bruine beer (1), damhert (± 45), Europese bizon (4), Europese vos (1), everzwijn (± 20), ezel van Poitou (2), hinde (2), lynx (5), moeflon (± 20), oeros (± 10), paard van Przewalski (2), pottok (5), Schots rund (± 8), steenbok (1), wolf (± 10).

2.5.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werd er **1 inbreuk** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - steenbok

Er werden **2 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- Een **hulppost werd niet waargenomen** en is ook **niet aangeduid**. Dit is een overtreding van artikel 11.
- Het **ontbreken van borden met correcte basisinformatie** (soortnaam, wetenschappelijke naam, verspreidingsgebied en beschermingsstatus) is een **overtreding van art. 23**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 3
--

2.6. Familiepark Harry Malter

2.6.1. Waargenomen dieren:

Afrikaanse olifant (1), albino python (1), alpaca (1), bennet wallabie (3), beverrat (3), blauwgele ara (3), cavia (± 20), damhert (1), emoe (1), grijze roodstaartpapegaai (1), groenvleugelara (2), hond (2), kameel (3), krokodil (1), kroonkraanvogel (1), lama (2), Molukken kaketoer (1), pony (± 4), python (1), rhesusaap (7 of 8), struisvogel (1), valkparkiet (8), vogelspin (1), wasbeer (3 + 3 juveniel), witte kaketoer (1), witte muis (± 40), Zuid-Amerikaans stekelvarken (4), zwarte panter (1).

2.6.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden er **25 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **Onvoldoende of geen klimmogelijkheid:**
 - groenvleugelara's
 - blauwgele ara's
 - witte kaketo, blauwgele ara, Molukken kaketo, grijze roodstaartpapegaai
 - zwarte panter
 - rhesusapen
- **alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - emoe
 - struisvogel
 - Afrikaanse olifant
 - kroonkraanvogel
 - damhert
- **verblijf voldoet niet aan minimumoppervlakte/hogte/volume:**
 - groenvleugelara's: $\pm 3 \text{ m} \times 1,5 \text{ m}$ (wettelijk min.: 12m²)
 - bennet wallabies: $\pm 12 \text{ m} \times 8 \text{ m}$ (wettelijk min.: 200 m²)
 - blauwgele ara's: $\pm 2,5 \text{ m} \times 2,5 \text{ m}$ (wettelijk min.: 12m²)
 - witte kaketo, blauwgele ara's, Molukken kaketo, grijze roodstaartpapegaai: $\pm 2,5 \text{ m} \times 2 \text{ m}$ (wettelijk min.: 26 m² voor 5 dieren)
 - lama's: $\pm 20 \text{ m} \times 10 \text{ m}$ (wettelijk min.: 300 m² voor 3 dieren)
 - emoe: $\pm 8 \text{ m} \times 10 \text{ m}$ (wettelijk min.: 200 m²)
 - wasberen: Drie jonge wasberen in een transportkooi op een kruiwagen 60 cm x 40 cm, hoogte 60 cm, of een oppervlakte van 0,24 m² (wettelijk min.: 20m²)
 - kroonkraanvogel: $\pm 15 \text{ m} \times 5 \text{ m}$ (wettelijk min.: 150 m²)
- **geen graaf- of wroetmogelijkheden:**
 - Zuid-Amerikaanse stekelvarkens
- **onvoldoende baadmogelijkheid in water:**
 - wasberen (2 verblijven)
- **geen baadmogelijkheid in zand:**
 - emoe
 - struisvogel
- **te weinig dieren samen** (opmerkingen over niet-solitaire dieren uitgezonderd):
 - bennet wallabies (2 verblijven) (2 dieren per verblijf i.p.v. 4)

Er werden **13 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- 10 van de 19 verblijven waren **niet voorzien van wetenschappelijke info** (bennet wallabies, blauwgele ara's (2 verblijven), witte kaketo, Molukken kaketo, grijze roodstaartpapegaai, emoe, rhesusapen, valkparkieten) of gaven geen info voor bepaalde diersoorten in het verblijf (groenvleugelara's). **52% van de verblijven waren met andere woorden niet in orde** op dit gebied. Van de dieren gebruikt in de show konden geen verblijven waargenomen worden. Nergens werden voor deze dieren

borden met wetenschappelijk info opgemerkt. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.

- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Direct contact tussen publiek en gevaarlijke dieren** is niet onmogelijk. Dit is een **overtreding van artikel 3, 7°**: ara's, kaketoë, papegaai, zwarte panter, Afrikaanse olifant. Tijdens de circusvoorstelling is er geen afscheiding tussen het publiek en de dieren (apen, pythons, krokodil).
- **Bedorven voedselresten** worden niet tijdig verwijderd. Dit is een **overtreding van artikel 9**. (beschimmelde mosselen in verblijf wasberen, beschimmeld brood bij witte muizen)
- Er wordt **ongeschikt voedsel** verstrekt. Dit is een **overtreding van artikel 17**. (wasberen, stekelvarkens). Er is een **automaat** waar bezoekers tegen betaling **voeder voor de dieren kunnen kopen** en er wordt ook brood voor de olifant verkocht. Dit is ook een **overtreding van artikel 17** dat het voederen van dieren door bezoekers verbiedt. Bij de wasberen en de olifant staan zelfs **borden dat deze dieren mogen gevoederd worden**. Ook dit is een **overtreding van artikel 17**.
- **Een hulppost werd niet waargenomen** en is ook **niet goed aangeduid**. Dit is een overtreding van **artikel 11**.
- Vele dieren hadden **vuil drink- en/of baadwater** (beverratten, blauwgele ara's, wasberen, lama's, bennett wallabies, damhert). Verschillende verblijven zijn **vuil**, het is er **onhygiënisch** en het stinkt er (blauwgele ara's, witte kaketoë, Molukken kaketoë, grijze roodstaartpapegaai, wasberen, Zuid-Amerikaanse stekelvarkens). Dit zijn **overtredingen van art. 18**.
- **Direct fysiek contact tussen publiek en dieren** is mogelijk en wordt in bepaalde gevallen zelfs georganiseerd. Dit is een **overtreding van artikel 20**. (ritjes op een Afrikaanse olifant, kamelenritjes, slangen worden rond de hals van bezoekers gelegd)
- De **vertoning met dieren is een circusact waarbij het natuurlijk gedrag van de dieren niet centraal staat**. (Bv.: aap uit een huisje tevoorschijn toveren, slangen rond de hals leggen, ...) Dat is ook niet het geval in de daarbij verstrekte commentaar. Dit is een **overtreding van artikel 24**.
- Het verblijf van de olifant ligt buiten het familiepark. Om in het park te geraken loopt het dier een stuk vrij over de openbare weg en loopt in het park tussen de bezoekers. Dit is een gevaarlijke situatie en een **overtreding van art. 3**.
- Er is **nauwelijks of geen verrijking** aangebracht in de kooi van de rhesusapen. Dat is een **overtreding van art. 6**.

Er werden **3 inbreuken** vastgesteld op de Dierenwelzijnswet van 14/8/1986:

- **Geen drinkwater** voorzien. Dit is een **overtreding van art. 4**.
 - wasberen (transportkooi-verblijf)
 - rhesusapen
 - cavia's

2.7. Dierenpark Lochristi

2.7.1. Waargenomen dieren:

aalscholver (2), Afrikaanse lepelaar (2), Afrikaanse nimmerzat (2), Bengaalse oehoe (2), blauwe parkiet (2), blauwe pauw (2), blauwgele ara (3), blauwkop aratinga (2), bruine hokko (2), cavia (± 10), Chinese muntjak (1), dwergzeel (3), dwerggeit (3), emoe (2), Europees damhert (2), flamingo (8), gans (2), geelkuif kaketoer (1), gele goudfazant (2), groenvleugelara (3), grote mara (4), halsbandparkiet (6), hangbuikvarken (2), heilige ibis (4), jufferkraanvogel (2), kalkoen (2), koningsfazant (1), kwartel (3), laponder (1), mandarijneend (± 20), papegaaiachtige (soort onbekend: 4 + 3), pony (1), roodgele fazant (1), roodrugpelikaan (1), roze pelikaan (2), sneeuwuil (2), Turkmeense oehoe (2), witte pauw (2), Zuid-Afrikaans stekelvarken (2), zuidelijke kraanvogel (2), zwaan (1).

2.7.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden er **21 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - zwaan
 - groenvleugelara
 - laponder
 - geelkuif kaketoer
- **verblijf voldoet niet aan minimumoppervlakte/hoogte/volume:**
 - sneeuwuielen: $\pm 1,5$ m x 2 m, hoogte 2m (wettelijk min.: 20m², hoogte 2,5 m)
 - Bengaalse oehoe's: $\pm 1,5$ m x 2 m, hoogte 2m (wettelijk min.: 20m², hoogte 2,5 m)
 - Turkmeense oehoe's: $\pm 1,5$ m x 2 m, hoogte 2m (wettelijk min.: 20m², hoogte 2,5 m)
 - Laponder: $\pm 2,5$ m x 4 m (wettelijk min.: 20m²)
 - emo's: ± 12 m x 15 m (wettelijk min.: 200m²)
 - blauwe parkieten: ± 1 m x 0,5 m (wettelijk min. 2m²)
 - blauwkop aratinga's: ± 2 m x 2 m (wettelijk min. 8m²)
 - halsbandparkieten: ± 3 m x 2 m (wettelijk min.: 8m²)
 - jufferkraanvogels: ± 10 m x 8 m (wettelijk min.: 100m²)
- **bassin voldoet niet aan minimumoppervlakte:**
 - roze pelikanen: ± 8 m x 6m (wettelijk min. 60m²)
 - roodrugpelikaan: 2 bassins maar samen te klein $\pm 3,5$ m x 3,5 m en ± 2 m x 1 m (wettelijk min. 60m²)
- **te weinig dieren samen** (opmerkingen over niet-solitaire dieren uitgezonderd):

- roze pelikanen (2 i.p.v. 4 dieren)
- roodrugpelikaan (1 i.p.v. 4 dieren)
- **geen permanente toegang tot ruimte met bepaalde minimumtemperatuur:**
 - blauwe parkieten
 - flamingo's
 - groenvleugelara's
- **verblijf aan meer dan één zijde te benaderen door publiek:**
 - Chinese muntjak

Er werden **6 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- **14 van de 33 verblijven waren niet voorzien van wetenschappelijke info** (pony, Afrikaanse nimmerzat, groenvleugelara's, hangbuikvarkens, witte pauwen, blauwgele ara, roodgele fazanten, blauwe parkieten, laponder, kwartels, flamingo's, geelkuifkaketoe, papegaaiaachtigen, Afrikaanse lepelaars) **of gaven geen info** voor bepaalde diersoorten in het verblijf. Bij één verblijf staat wetenschappelijke informatie over een dier dat zich in een ander verblijf bevindt (Afrikaanse lepelaars). **42% van de verblijven waren met andere woorden niet in orde** op dit gebied. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Aan de ingang van de zoo wordt dierenvoeder verkocht**. Er zijn in verschillende dierenverblijven zookoekjes gezien. Dit is **geen geschikte voeding**. Dit zijn **twee overtredingen op art. 17**.
- Een **hulppost werd niet waargenomen en is ook niet aangeduid**. Dit is een **overtreding van artikel 11**.
- Het **water** in de drinkbakken, de bassins en waterpartijen waren in verschillende verblijven (dwergezels, roodrugpelikaan, Afrikaanse nimmerzat, groenvleugelara's) **erg vuil**. Dit is een **overtreding van art. 18**.

In deze dierentuin heeft de overheid al eerder moeten ingrijpen en werden dieren in beslag genomen omdat ze in dermate ondermaatse en slechte omstandigheden gehouden werden die helemaal niet beantwoorden aan de minimale normen van de wet, waarbij het dierenwelzijn zwaar aangetast was.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 27

2.8. Safaripark Monde Sauvage

2.8.1. Waargenomen dieren:

Afrikaanse olifant (2), Afrikaanse witruggier (4), amoerpanter (2), antilope (±8), arend (1), Aziatische buffel (±8), Bengaalse tijger (2), blauwgele ara (5), bruine beer (7), bonte maki (4), buizerd (2), caracal (2), chimpansee (±8),

damhert (± 20), emoe (3), geit (± 15), gibbon (3), giraf (4), gnoe (± 3), grijze roodstaart (1), hoornraaf (2), ijsbeer (3), kalkoengier (2), kameel (± 5), kerkuil (1), lama (± 6), leeuw (1), lynx (1), neushoorn (± 3), nijlpaard (2), nilgau (± 1), Noord-Amerikaanse bizon (± 20), oehoe (5), oryx (± 15), pelikaan (± 13), poema (2), pony (± 10), prairiehond (3), ringstaartmaki (5), roodwangschildpad (2), soldatenara (3), soort steltloper (± 10), struisvogel (2), torenvalk (1), valk (1), wallabie (± 6), watoesirund (± 6), witkraagbeer (3), yak (± 5), zebra (± 6), zeeleeuw (7), zwarte panter (3).

2.8.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden er **10 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in diertuinen (07/06/2000), het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in diertuinen (03/05/99) vastgesteld en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van reptielen in diertuinen (07/04/03) vastgesteld:

- **geen vliegmogelijkheid voor roofvogels** in huisvesting die gedurende meer dan 2 opeenvolgende dagen in vlucht- en valkerijdemostraties opgevoerd worden (**vastgemaakt aan de poten**)
- **verblijf voldoet niet aan de vereiste minimumoppervlakte:**
 - caracals: ± 8 m x 3 m, hoogte: 1,5m (wettelijk min.: 30m² en volume 90m³)
 - hoornraven: ± 8 m x 2,5 m (wettelijk min.: 20m², hoogte 2,5m)
 - bruine beren (binnenverblijf): ± 10 m x 4 m (wettelijk min.: 42m²)
 - chimpansees (binnenverblijf): oppervlakte van het binnenverblijf moeilijk in te schatten wegens onregelmatige vorm, maar zeker kleiner dan het wettelijk minimum (wettelijk min.: 120m²)
 - gibbons (binnenverblijf): ± 3 m x 1,5 m (wettelijk min.: 24m², volume 90m³)
 - bonte maki's (binnenverblijf): geen binnenverblijf wel twee kleine schuilhokken van elk 1m² (wettelijk min. binnenverblijf: 15m²)
- **geen baadmogelijkheid in zand:**
 - emoës
 - hoornraven
- **levende prooidieren:**
 - levende muizen samen met slangen in terrarium

Er werden **6 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van diertuinen (10/08/1998):

- **Bezoekers voederden** de bruine beren. Dit is een **overtreding van artikel 17**.
- Bij de **zeeleeuwenshow** stond het natuurlijk gedrag van de dieren onvoldoende centraal. De dieren moeten kunstjes tonen zoals ringen opvangen rond de hals, door een hoepel springen, dansen, ... Dit is een **overtreding van artikel 24**.
- Ruim **50% van de verblijven is niet voorzien van wetenschappelijke info** (Patagonische zeeleeuwen, roofvogels (bij geen enkel dier), Noord-Afrikaanse bizons, gibbons, bonte maki's, zwarte panters,

ringstaartmaki's, prairiehonden, lama's, neushoorns, Afrikaanse olifanten, Aziatische buffels, watoesirunderen, kamelen, pelikanen, nilgaus, zebra's, gnoes, giraffen, struisvogels, antilopes, oryxen, nijlpaarden, vogels in de watervogelvolière) of geeft **geen info voor bepaalde diersoorten** in het verblijf. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.

- De **beschermingsstatus van de dieren** wordt enkel bij de witkraagbeer vermeld. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- Een **hulppost werd niet waargenomen en is ook niet aangeduid**. Dit is een **overtreding van artikel 11**.
- **Direct contact tussen publiek en gevaarlijke dieren** is niet onmogelijk. Het is mogelijk vingers door de tralies van de kooi van de blauwgele ara, soldatenara, hoornraaf en de ringstaartmaki te steken. Dit zijn **overtredingen van artikel 3, 7°**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 16

2.9. Recreatiepark Mont Mosan

2.9.1. Waargenomen dieren:

bennet wallabie (2), blauwgele ara (3), geelkuif kaketoer (2), geit (1), grijze roodstaartpapegaai (1), groenvleugelara (2), haan (1), Humboldt pinguïn (2), kaketoer (2), konijn (2), paard (1), pony (2), Vietnamees hangbuikvarken (2), zeehond (6), zeeleeuw (3).

2.9.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden er **7 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **verblijf voldoet niet aan de vereiste minimumoppervlakte:**
 - Humboldt pinguïns: 7,5 m² (wettelijk min.: 15m²)
 - bennet wallabies (binnen- en buitenverblijf): buitenverblijf 150m² (wettelijk min.: 200m² voor 4 dieren) – binnenverblijf 2 x 2 m (wettelijk min.: 20 m²)
- **verblijf is onvoldoende voorzien van klimmogelijkheid:**
 - kaketoes
- **bassin voldoet niet aan de vereiste minimumoppervlakte:**
 - Zeehonden: 84 m² (wettelijk min.: 112m² zijnde 80% van de wettelijk min. oppervlakte van 140 m²)
- **onvoldoende visuele barrières:**
 - bennet wallabies
- **te weinig dieren samen** (opmerkingen over niet-solitaire dieren uitgezonderd):
 - Humboldt pinguïns (2 i.p.v. 6 dieren)
 - bennet wallabies (2 i.v.p. 4 dieren)

Er werden **6 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- **5 van de 7 verblijven waren niet voorzien van wetenschappelijke info** (Patagonische zeeleeuwen, zeehonden, kaketoës, bennette wallabies, blauwgele ara's, groenvleugelara's, geelkuif kaketoës, grijze roodstaartpapegaai) of gaven **geen info voor bepaalde diersoorten** in het verblijf. **71% van de verblijven waren met andere woorden niet in orde** op dit gebied. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- De **beschermingsstatus van de dieren** wordt nergens vermeld. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- De **vertoningen met dieren zijn circusacts** waarbij het natuurlijk gedrag van de dieren helemaal niet centraal staat. De zeeleeuwen moeten een bal laten balanceren op de snuit, met de vinnen klappen, ringen uit het water halen, rondjes draaien, door een hoepel springen, ... De zeeleeuwen worden ook tussen het publiek gebracht. Het is **absoluut geen educatieve voorstelling** zoals de wet bepaalt, maar wel een circusact. Er is ook een papegaaienshow waarbij de papegaaien allerlei kunstjes moeten vertonen: o.a. op een brandweelraddertje klimmen en een brand 'blussen', met een step rijden, rolschaatsen, 'bloemen water geven', enz. Ook dit is een pure circusact. Dit is een **overtreding van artikel 24**.
- **Bezoekers kunnen tijdens de show zeeleeuwen aanraken** omdat de presentator met de zeeleeuwen tussen het publiek gaat. Dit is een **overtreding van 20**.
- Er is **geen EHBO-post aangeduid**. Dat is een **overtreding van 11**.
- Het drinkwater van de Vietnamese hangbuikvarkens en het bassin van de zeehonden zijn **erg vuil**. Dit zijn **overtredingen van art. 18**.

Er werden **2 inbreuken** vastgesteld op de Dierenwelzijnswet van 14/8/1986:

- **geen baadmogelijkheid**
 - Vietnamese hangbuikvarkens
- **geen drinkwater:**
 - kaketoës

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 15

2.10. Olmense Zoo

2.10.1. Waargenomen dieren:

Afrikaanse nimmerzat (2), Alaska wolf (4 of 5), Alexander parkiet (2), Aziatische kortklauwotter (3), beermarter (1), Bengaalse tijger (1 + 2 juveniel), Bengaalse witte tijger (3), bennet wallabie (4), bonte maki (1), bosuil (3), bruine beer (2), Canadese bever (2), caracara (1), chimpansee (4), doodshoofdaapje (3), dromedaris (1), dwergkaaiman (2), dwergnijlpaard (1), dwergoehoe (2), Griekse sporenschildpad (2), grijze roodstaartpapegaai (3), hoornraaf (2), jachtluipaard (6), kameel (1), kapucijnaap (5), kerkuil (3), kroonkraanvogel (1), lachvogel (2), lama (3), leeuw (4), lynx (2), maraboe (1),

neusbeer (2), nijlpaard (1), oehoe (6), poema (3), prairiehond (4), rode ibis (5), rode regenboogboa (2), roodwangschildpad (± 15), Siberische tijger (1), sneeuwpanter (1), sneeuwuil (2), steenuil (2), stekelvarken (4), thargeit (4), Virginia uil (2), wasbeer (2), waterzwijn (3), watoetsi (1), witkeelvaraan (1), witoorpenseelaapje (2), witwanggibbon (1), woestijnspringmuis (2), woestijnvos (2), zeearend (1), zwarte gier (2), zwarte panter (2 + 1 juveniel), zwartkuifmangabey (3), zwart-witte teju (2).

2.10.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden **45 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99), het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) en op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van reptielen in dierentuinen (07/04/03) vastgesteld:

- **geen natuurlijke bodem:**
 - wasberen
- **geen verwarmingsspot voor alle individuen:**
 - roodwangschildpadden
- **geen klimmogelijkheid:**
 - rode regenboogboa's
- **onvoldoende klimmogelijkheden:**
 - witwanggibbon
- **verblijf voldoet niet aan minimumoppervlakte / hoogte / volume:**
 - jachtluipaarden: ± 35 m x 6 m (wettelijk min.: 400 m² voor 2 dieren)
 - nijlpaard: ± 140 m² (wettelijk min.: 500 m²)
 - oehoes (twee verblijven): ± 10 m² en 5,5m² (wettelijk min.: 20m²)
 - Siberische tijger (binnenverblijf): $\pm 4,5$ m x 10 m voor 4 dieren (wettelijk min.: 60 m² of 15m² per dier)
 - Bengaalse witte tijgers (1 binnenverblijf): $\pm 4,5$ m x 10 m voor 4 dieren (wettelijk min.: 60 m² of 15 m² per dier)
 - Alaska wolven: ± 25 m x 10 m (wettelijk min.: 1400 m² voor 4 dieren)
 - leeuwen: buitenverblijf: ± 20 m x 5 m (wettelijk min.: 140m² voor 4 dieren); binnenverblijf: ± 4 m x 4 m (wettelijk min.: 12m² per dier = 48 m² voor 4 dieren)
 - Virginia uilen: $\pm 8,5$ m² (wettelijk min.: 20m² voor 2 dieren)
 - sneeuwuil: $\pm 8,5$ m² (wettelijk min.: 20m² voor 2 dieren)
 - zwarte gieren: $\pm 8,5$ m² (wettelijk min.: 30m² en 3m hoog voor 2 dieren)
 - bosuilen: $\pm 5,5$ m² (wettelijk min.: 15m² voor 3 dieren)
 - kerkuilen: $\pm 5,5$ m² (wettelijk min.: 15m² voor 3 dieren)
 - bruine beren: ± 20 m x 10m (wettelijk min.: 400m² voor 2 dieren)
 - kameel en dromedaris: ± 30 m x 15m (wettelijk min.: 500m²)
 - witwanggibbon: ± 8 m x 1,5m (wettelijk min.: er zijn alleen min.opp.voor binnenverblijven: 24m²)
 - stekelvarkens (2 verblijven): ± 5 m x 1,5m en ± 6 m x 3m (wettelijk min.: 20m² voor 2 dieren)

- grijze roodstaartpapegaaien en grote Alexander parkieten: ± 1,5m x 1,5m (wettelijk min.: 8m²)
 - dwergkaaimannen: ± 3m x 1,5m (wettelijk min.: 18m²)
 - witkeelvaraan: ± 0,5m x 0,5m (wettelijk min.: 6 m²)
 - hondskopboa: ± 0,5m x 0,5m (wettelijk min.: 1,5m²)
 - sporenschildpad: ± 2,5m x 1m (wettelijk min.: 10 m² voor 2 dieren)
 - woestijnspringmuizen: ± 2,5m x 1m (wettelijk min.: 6m² voor 2 dieren)
- **verkeerde verhoudingen landgedeelte / watergedeelte:**
 - Canadese bevers (bassin geen 60% van de totale oppervlakte)
 - **watertemperatuur voldoet vermoedelijk niet:**
 - nijlpaard
 - dwergnijlpaard
 - **dier alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - oehoe
 - **te veel dieren samen:**
 - Bengaalse witte tijgers (3 i.p.v. 2 tijgers)
 - **geen nestkast:**
 - Virginia uilen
 - sneeuwuil
 - dwergoehoes
 - bosuil
 - kerkuil
 - steenuil
 - oehoe
 - **geen baadmogelijkheden:**
 - Virginia uilen
 - **geen graaf- of wroetmogelijkheden:**
 - stekelvarkens (2 verblijven)
 - **geen buitenverblijf hoewel aanbevolen:**
 - witoorpenseelaapjes

Er werden **8 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- **Direct contact tussen publiek en gevaarlijke dieren** is niet onmogelijk. Bij de huisvesting van het **jachtluipaard** is het mogelijk voor mens én dier om tot vlak tegen de omheining te komen. Er is alleen een losse ketting op een hoogte van 30 cm. Zelfs kinderen kunnen er gemakkelijk over stappen. Ook bij de **Siberische tijger** is de beveiliging onvoldoende. Enkel een lage omheining (ong. 80 cm) scheidt het publiek van de omheining van de tijger. Het is mogelijk vingers door de tralies van de kooi van de **oehoes** te steken. Het is mogelijk het **dwergnijlpaard** aan te raken. Dit zijn **overtredingen van artikel 3, 7°**.
- **Sommige dieren werden gevoederd door bezoekers** (prairiehonden, dwergnijlpaard, bruine beren). Er wordt **ook voeder verkocht**. Dit zijn **twee overtredingen van artikel 17**.
- **Direct fysiek contact tussen publiek en dieren** is mogelijk (wasberen). Dit is een **overtreding van artikel 20**.

- Een aantal verblijven was **niet voorzien van wetenschappelijke info** (roodwangschildpadden, sommige vogels in grote wandelvolière, oehoe, stekelvarkens, grijze roodstaartpapegaaien en grote Alexander parkieten, verschillende soorten in de roofvogelvolière, de dieren die gebruikt werden in de show) of er werd **geen info gegeven voor bepaalde diersoorten** in het verblijf. Dit zijn overtredingen van artikel 23.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit is een **overtreding van artikel 23**.
- De **vertoningen met dieren - slangen en een krokodil - zijn pure circusacts** waarbij het **natuurlijk gedrag van de dieren absoluut niet centraal** staat. Dat is ook niet het geval in de daarbij verstrekte commentaar. De act bestaat erin de slangen rond de hals van de circusartiesten en toeschouwers te leggen. De krokodil wordt opgetild en kort bij het publiek gebracht. Er wordt **geen informatie gegeven over de dieren**. Dit is een **overtreding van artikel 24**.
- De verblijven van het **nijlpaard**, de Canadese **bevers** en de **stekelvarkens** zijn **erg vuil en het stinkt er**. Ook de **roofvogelvolière is vuil**. Dit zijn **overtredingen van art. 18**.

Er werd **1 inbreuk** op de wet van 14/8/1986 op het dierenwelzijn vastgesteld:

- **Siberische tijger ploetert constant in het slijk**. Dit is een **inbreuk op art. 4**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 54

2.11. Vogelpark Paradisio

2.11.1. Waargenomen dieren:

Aldabra reuzenschildpad (4), Ambonese waterdoosschildpad (1), Amerikaanse zeearend (1), argusfazant (2), bennet wallabie (2), beo (1), blauwkopara (1), bonte maki (± 3), briluil (2), cuvier's gladvoorhoofdkaaiman (2), doodshoofdaapje (± 4), drieteen doosschildpad (1), edelpapegaai (1), emoe (1), eytons fluiteend (± 3), Fischers agapornis (± 30), flamingo (± 35), Florida prairiekraanvogel (2), geelkuif kaketoe (4), geelvleugelara (1), gekroonde tok (1), goudrugspecht (1), grasparkiet (± 40), grijze roodstaart (11), groenwang amazone (1), helmhokko (1), helmkasuaris (1), hyacintara (2), Irena buulbuul (1), kakelaar (1), kea (2), klokschildpad (5), konijntjesuil (2), koningsfazant (2), koningsgier (1), landschildpad (soort onbekend: 14), Laperre eekhoorn (3), laplanduil (2), Ielkraanvogel (2), mara (2), maraboe (2), Mexicaanse steltkluut (1), moerasvogel onbekend (6), Molukken kaketoe (2), Moorse landschildpad (± 6), Moorse landschildpad (ibera, 3), nandoe (1), nijlpaard (1), nijlvaraan (1), oehoe (1), Patagonische rotsparkiet (4), pelikaan (6), pinché aapje (2), regenbooglori (± 15), renkoekoek (1), ringstaartmaki (6), rode ibis (7), rode vari (± 2), roodbuikpapegaai (1), roodkeelbijeneter (3), roodoormoerasschildpad (± 20), roodwangschildpad (± 25), rosse neushoornvogel (2), roze kaketoe (2), secretarisvogel (1), sierlijke doosschildpad (1), sneeuwuil (2), sporenschildpad (3), Stanleykraanvogel (2), stokstaartje (2), struisvogel (2), Sulawesi jaarvogel (2), valkparkiet (± 5), veertienlandschildpad (1), vleermuis (± 6), witnekkraanvogel (2), witte ooievaar (7), zadelbekooievaar (2), zonparkiet (6), Zuid-Afrikaanse pelsrob (7), zwarte ooievaar (1), zwartvoetpinguïn (6).

2.11.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden **19 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in diertuinen (03/05/99), op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in diertuinen (07/06/2000) en op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van reptielen in diertuinen (07/04/03) vastgesteld:

- **inrichting belemmert de vliegmogelijkheid:**
 - rosse neushoornvogels
- **bassin voldoet niet aan de vereiste minimumoppervlakte/volume:**
 - cuvier's gladvoorhoofdkaaimannen
 - Ambonese waterdoosschildpad
- **geen buitenverblijf, hoewel aanbevolen:**
 - buulbuul
- **verblijf voldoet niet aan vereiste minimumoppervlakte:**
 - roodwangschildpadden: 2m x 1,5m (wettelijk min.: 6,25m²)
 - nijlpaard: Oppervlakte zeker kleiner dan 50 m². In de wet wordt geen min. oppervlakte gegeven voor binnenverblijf maar dit kleine verblijf was het enige verblijf waarover het dier beschikte (geen buitenverblijf) (wettelijk min.: 50 m²)
 - nandoe: $\pm 12 \times 10$ m (wettelijk min.: 200 m²)

- **dier wordt alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - blauwkopara, buulbuul
 - oehoe
 - helmhokko
 - emoe
 - nandoe
- **te weinig dieren samen** (opmerkingen over niet-solitaire dieren uitgezonderd):
 - Struisvogels: 2 i.p.v. 3 dieren
 - bennett wallabies : 2 i.p.v. 4 dieren
- **geen baadmogelijkheid in water:**
 - briluilen
 - oehoe
 - sneeuwuilen
 - Amerikaanse zeearend
- **geen of onvoldoende visuele barrières:**
 - bennet wallabies

Er werden **3 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- Bij 3 diersoorten (ringstaartmaki's, bonte maki's, doodshoofdaapjes) is **direct fysiek contact tussen publiek en dieren** mogelijk. Bij de bonte maki's werd dat ook vastgesteld: tijdens de waarneming raakten kinderen een dier aan. Dit is een **overtreding van artikel 20**.
- Voor enkele diersoorten werd **geen** (maraboes, 3 verblijven met elk twee dieren van een onbekende soort, roofvogels, emoe, nandoe, nijlpaard, landschildpadden, struisvogels, molukken kaketoë) **of onvoldoende** (Amerikaanse zeearend, Andes condor, Europese zeearend) **wetenschappelijke info** gegeven. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- Het **merendeel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren **niet**. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 22

2.12. Wildpark La Reid

2.12.1. Waargenomen dieren:

beverrat (5), bruine beer (1), damhert (± 10), duif (1), Europese bizon (vermoedelijk 3), everzwijn (± 30), fret (2), geit (± 18), hert (± 17 , soort niet nader omschreven), kip (± 12), konijn (3), lynx (1), pauw (2), poolvos (vermoedelijk 2), rund (2, soort niet nader omschreven), sika-hert (± 10), steenbok (5), tarpanpaard (2), varken (1), vogel (3, soort niet nader omschreven), wolf (± 10), yak (7).

2.12.2 Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werd er **1 inbreuk** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van zoogdieren in dierentuinen (03/05/99) vastgesteld:

- **geen natuurlijke bodem:**

- bruine beer

Er werden **6 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- Enkele **verblijven waren niet voorzien van wetenschappelijke info**. Enkel bij de bizons, de lynx en de yaks werd de beschermingsstatus vermeld. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de wetenschappelijke, Latijnse naam van de dieren**. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Bezoekers gaven de dieren onaangepast voedsel**. Aan de ingang worden zakjes maïs verkocht. Er wordt gevraagd niet te voeren zonder de aanwezigheid van de parkopzichter. Er is weinig toezicht in het park en er wordt dan ook waargenomen dat **de bezoekers de dieren ongestoord voederen**. Dit is een **overtreding van artikel 17**.
- Het verblijf van de bruine beer is op 1 punt **onvoldoende beveiligd**. Dit is een **overtreding van artikel 3**.
- Een **hulppost werd niet waargenomen en is ook niet aangeduid**. Dit is een overtreding van artikel 11.
- De verblijven van de bruine beer, de konijnen en de duif zijn **erg vuil**. Ook de bassins in het berenverblijf zijn erg vuil. Dit zijn **overtredingen van art. 18**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 7
--

2.13. Wildpark La Roche-en-Ardenne

2.13.1. Waargenomen dieren:

bizon (1), dwerggeit (4), edelhert (15), everzwijn (25 + 3 juveniel), moeflon (10), oehoe (1), pluimvee (7), sika hert (2), vos (1), wolf (3).

2.13.2. Wetsinbreuken

Wat de dierenverblijven betreft werd **1 inbreuk** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) vastgesteld:

- **alleen gehouden, nochtans niet solitair:**
 - oehoe

Er werden **7 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- Twee verblijven waren **niet voorzien van wetenschappelijke info**. Dit is een **overtreding van artikel 23**.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- Op sommige infoborden wordt het **verspreidingsgebied niet aangeduid** (edelherten, wolven, moeflons). Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Elektriciteitsvoorzieningen** zijn niet overal zo aangebracht dat het **risico op elektrocutie** vermeden wordt. Dit is een **overtreding van artikel 4, § 2**.
- Een **hulppost werd niet waargenomen en is ook niet aangeduid**. Dit is een **overtreding van artikel 11**.
- Er wordt **maïs verkocht** aan de ingang en **voederen door bezoekers werd waargenomen**. Dit zijn **twee overtredingen van artikel 17**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 8
--

2.14. Wildpark Saint-Hubert

2.14.1. Waargenomen dieren:

everzwijn (20), fazant (5), moeflon (17), ree (15).

2.14.2. Wetsinbreuken:

Wat de dierenverblijven betreft werden **5 inbreuken** op het Ministerieel Besluit tot vaststelling van minimumnormen voor het houden van vogels in dierentuinen (07/06/2000) vastgesteld:

- **verblijf voldoet niet aan vereiste minimumoppervlakte:**
 - moeflons: $\pm 20 \times 40\text{m}$ (wettelijk min.: 980 m² voor 17 dieren)
 - fazanten: $\pm 12 \times 2\text{m}$ (wettelijk min.: 35 m² voor 5 dieren)
- **geen baadmogelijkheid in zand:**
 - fazanten
- **geen schuilhok voorzien:**
 - fazanten
- **geen visuele barrières voorzien om soortgenoten te ontwijken:**
 - fazanten

Er werden **5 inbreuken** vastgesteld op het KB betreffende de erkenning van dierentuinen (10/08/1998):

- 1 verblijf (fazanten) was **niet voorzien van wetenschappelijke info**. Dit zijn **overtredingen van artikel 23**.
- **Geen enkel van de borden met wetenschappelijke info vermeldt de beschermingsstatus** van de dieren. Dit is een **overtreding van artikel 23**.
- Op één infobord (reeën) wordt de Latijnse naam niet aangeduid. Dit is een **overtreding van artikel 23**.

- Een **hulppost** werd niet waargenomen en is ook niet goed aangeduid. Dit is een **overtreding van artikel 11**.
- Het **drinkwater** van de everzwijnen is **erg vuil**. Dit is een **overtreding van art. 18**.

Totaal aantal vastgestelde inbreuken: 10

3. DIERENWELZIJN IN DIERENTUINEN

3.1. Algemene beschouwing

Wat is welzijn?

Alvorens de conclusie te kunnen trekken dat het welzijn van wilde dieren in dierentuinen wel of niet geschaad wordt, is het van belang om eerst een beeld te hebben van wat welzijn nu precies is. Mogelijke definities zijn:

Commissie Brambell (1965)¹¹ :

'Dierenwelzijn is een veelomvattend begrip dat zowel het fysieke als het geestelijke welzijn van dieren omvat. Iedere uitspraak over dierenwelzijn moet daarom gebaseerd zijn op beschikbare wetenschappelijke kennis over de gevoelens van dieren. Die kennis kan worden ontleend aan fysieke parameters, maar ook aan gedrag.'

Hughes (1976)¹² :

'Dierenwelzijn betekent dat een dier in harmonie leeft met zijn omgeving en met zichzelf, zowel wat betreft fysieke als psychologische eigenschappen'.

Wiepkema (1982)¹³ :

'Het onvermogen om gedragsprogramma's uit te voeren die het dier in staat stellen relevante aspecten van de 'omgeving' te beïnvloeden, of de mogelijkheid om bepaalde gedragingen überhaupt uit te voeren, veroorzaakt gevoelens van ongenoegen. Wanneer een dier in een dergelijke situatie verkeert, zal het ernstig lijden en het dierenwelzijn zal aangetast zijn'.

In deze drie definities wordt verder gegaan dan alleen het fysiek welzijn van dieren. Welzijn behelst ook gevoelens en emoties. Wetenschappelijk gezien is dit een moeilijk criterium: gevoelens en emoties zijn immers moeilijk te meten en dieren kunnen er niet met mensen over communiceren. Toch bieden de fysiologie en het gedrag van dieren wel degelijk een indicatie voor hun psychisch welzijn.

Ook de Belgische kaderwet van 14/08/1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren erkent in de Memorie van Toelichting bij deze wet expliciet dat het begrip van welzijn van dieren verder strekt dan het loutere fysieke welzijn.

Erkend wordt dat dieren ook psychisch kunnen lijden en dat daarenboven ook de integriteit van het dier dient gerespecteerd te worden, ongeacht de schending ervan met pijn of lijden gepaard gaat.

¹¹ Brambell Committee (1965), *Report of the technical Committee to inquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. Command Report 2836, Her Majesty's Stationary Office, London.

¹² Hughes, B.O. (1976) *Behaviour as an index of welfare*. Proceedings V European. Poultry Conference, Malta, pp. 1005-1008.

¹³ Wiepkema, P.R. (1982) *On the identity and significance of disturbed behaviour in vertebrates*. In: W. Bessei (Ed.) *disturbed behaviour in farm animals*. Hohenheimer Arbeiten 121, 7-17.

De algemene dierenwelzijnswet van 14/08/1986 stelt in art. 4 § 1 dat: 'Ieder persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, moet de nodige maatregelen nemen om het dier in overeenstemming met zijn aard, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie, aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen.' En verder nog in § 2 van dat zelfde artikel dat: 'Wanneer een dier gewoonlijk of voortdurend wordt vastgemaakt of opgesloten, moet het voldoende ruimte en bewegingsvrijheid krijgen, in overeenstemming met zijn fysiologische en ethologische behoeften.' Daarenboven: art. 4, §3: 'De verlichting, de temperatuur, de vochtigheidsgraad, de verluchting, de luchtcirculatie, en de overige milieuvorwaarden van het verblijf der dieren moeten overeenstemmen met de fysiologische en ethologische behoeften van de soort.'

Chronische stresssymptomen zoals stereotypieën, beschadigend, apathisch of depressief gedrag zijn indicatoren voor aangetast welzijn¹⁴. Gestoord gedrag kan ook ontstaan door gebrek aan stimulatie vanuit de omgeving. Men dient zich, zeker in het kader van dit rapport, voortdurend te realiseren dat hoewel gestoord gedrag een indicatie van aangetast welzijn betekent, het ontbreken van gestoord gedrag geen indicatie is voor goed welzijn.

De Britse Animal Welfare Council werkte 5 basisvrijheden voor dieren uit. Meer en meer groeit hierrond internationaal en op het niveau van de wetenschappers van de Europese Commissie de consensus zich te baseren op deze 5 vrijheden om te kunnen spreken van een minimaal aanvaardbaar dierenwelzijn. Meer en meer gebruiken wetenschappers deze 5 vrijheden als algemene criteria ter evaluatie van de welzijnstoestand van dieren die door mensen voor allerlei belangen worden gehouden.

De 5 basisvrijheden voor dieren:

Vrij zijn van dorst, honger en ondervoeding

(positief vertaald naar menselijke plichten moeten dieren o.a. voldoende vers water en geschikt voer krijgen, en alle andere voorzieningen waardoor aan hun elementaire noden van gezondheid en energiehuishouding beantwoord wordt)

Vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief

(positief vertaald: dieren moeten in leefomstandigheden gehouden worden die deze vrijheid door middel van geschikte huisvesting, inclusief een comfortabele rust- en slaappleats, garandeert)

Vrij zijn van pijn, verwondingen en ziektes

(positief vertaald: mensen moeten zich onthouden van handelingen die dieren pijn berokkenen, verwonden en ziek maken, en in geval dat toch gebeurt,

¹⁴ Wiepkema, P.R. (1994). Discussienota 'Welzijn van Dieren: Een referentiekader', LNV studiedag 1994 'draagvlak voor dierenwelzijn'.

moet men snel en adequaat de nodige maatregelen treffen om herhaling te voorkomen, preventief zowel als zo nodig repressief)

Vrij zijn om normaal, natuurlijk gedrag te kunnen uitvoeren

(positief vertaald: mensen die dieren houden moeten voorzien in de mogelijkheid tot voldoende bewegingsvrijheid in voldoende interessante leefomstandigheden waarin dieren hun natuurlijk gedragsrepertoire kunnen ontplooiën)

Vrij zijn van psychologisch ongerief, meer bepaald van angst en chronische stress

(positief vertaald: mensen moeten dieren een zinvol, waardig en draaglijk bestaan garanderen dat geen aanleiding geeft tot de ontwikkeling van abnormaal, apathisch of alle andere varianten van gestoord gedrag dat uit ververling of frustratie vertoond wordt.

Welzijn van wilde dieren in dierentuinen

Er zijn verschillende factoren die het welzijn van dieren in dierentuinen kunnen aantasten:

- Dieren hebben geen of amper vlucht- en schuilmogelijkheden omdat ze tentoon gesteld worden aan het publiek.
- Solitaire dieren worden samen met soortgenoten opgesloten en sociale (groeps- of kudde-) dieren worden individueel opgesloten.
- Dieren kunnen niet volgens hun biologische ritme leven. Nachtdieren worden gedwongen overdag te leven.
- Dieren hebben ruimtegebrek.
- Dieren worden belemmerd in allerlei natuurlijke gedragingen, zoals o.a. seksueel gedrag en foerageergedrag.
- Dieren ontberen natuurlijke zintuiglijke stimulatie (verveling).
- Dieren leven in een stimulusarme omgeving (gebrek aan verrijking)
- Jonge dieren zijn niet in staat om soortspecifiek gedrag te leren en te imiteren van volwassen dieren. Volwassen dieren die in de dierentuin geboren zijn, kunnen hun jongen geen natuurlijk gedrag leren omdat zij het zelf nooit geleerd hebben.
- Verwaarlozing: slechte of onvoldoende verzorging, vuile kooien, geen of vuil drinkwater, ongeschikte voeding, ...

3.2. Gestoord gedrag: indicatie voor gebrekkig welzijn

Broom en Johnson¹⁵ stellen dat op lange termijn het gebrek aan controle van een dier op zijn omgeving de volgende gedragsproblemen veroorzaakt:

- Agressief gedrag;
- Stereotiep gedrag (stangbijten, rondjes draaien, schudden en wiegen met het hoofd, draaien met de nek, voortdurend heen en weer lopen, schommelen, zelfverwonding, zuigen, wiegen, tongspelen en tongrollen);
- Apathisch gedrag.

Doordat een dier niet in staat is bepaald gewenst gedrag uit te oefenen, kan dit tot frustratie leiden, waardoor agressief gedrag wordt gericht op een soortgenoot. Gedrag dat voortdurend herhaald wordt en dat geen duidelijk doel dient, is stereotiep gedrag. Over het ontstaan, het mechanisme en de mogelijke functie zijn wetenschappers het nog niet eens. Het is echter wel duidelijk dat stereotiep gedrag in de natuur amper voorkomt, en ontstaat bij dieren die in gevangenschap worden gehouden en die continu stress ondervinden of belemmerd worden in het uitvoeren van hun normale gedragspatronen. Zo stelden onderzoekers bijvoorbeeld vast dat bij paarden stalondeugden voorkwamen (waarbij het hoofd continu heen en weer wordt bewogen) doordat het onmogelijk was sociale interacties aan te gaan met soortgenoten¹⁶. Uit een onderzoek bij giraffen in Nederlandse dierentuinen kwam naar voren dat het verschil in tijd dat deze dieren in natuurlijke omstandigheden besteden met eten en de tijd die ze in dierentuin daaraan besteden, wordt opgevuld met stereotiep gedrag¹⁷. Daarnaast kunnen oncontroleerbare en stressvolle omstandigheden bij een dier depressief en apathisch gedrag veroorzaken. Gestoord gedrag is onder meer het gevolg van te kleine, stimulusarme huisvesting. Zowel jonge als oude dieren, uit de natuur gevangen en in gevangenschap geboren, kunnen er door aangetast worden. Sommige wetenschappers zoals Dr. Phil Murphy, hoofd Klinische Psychologie voor Mentale Handicap in Norfolk (Groot-Brittannië) wijzen op de opvallende overeenkomsten tussen dierlijke en menselijke institutionele neurosen: *'Obsessief herhaaldelijk heen en weer lopen, nekdraaien, hoofdrollen, zelfverminking en andere vormen van stereotiep gedrag, dat men gewoonlijk ziet in dierentuinen kan men ook vinden in instellingen die zorg dragen voor onze zwaar mentaal gestoorde patiënten.'*

Ook Dr. Garry Marvin en Dr. Bob Mullan vergeleken gedragstoornissen bij dieren in gevangenschap met onderzoek van menselijke geïnstitutionaliseerde neurosen en vonden sterk gelijkaardige oorzaken. Wat kunnen de oorzaken zijn van abnormale, afwijkende, dwangneurotische

¹⁵ Broom, D.M, Johnson, K.G. (1993). *Stress and Animal Welfare*. Chapman & Hall, p. 138-40.

¹⁶ C. J., Nicol (2000), *Equine Stereotypies*, Recent Advances in Companion Animal Behavior Problems, Houpt K.A. (Ed.).

¹⁷ P., Koene (1999), *Regulation of Feed Intake*, When Feeding is Just Eating. How Do Farm and Zoo Animals Use Their Spare Time?, CAB International.

stereotiepe gedragingen? Dr. Marvin en Dr. Mullan vermelden een lijst van oorzaken in 'Zoo Culture' (1987):

- scheiding van de natuurlijke habitat
- gedwongen toestand van erge verveling (niets interessants om zich mee bezig te houden)
- verlies van leven in normale sociale groepen
- gekooid zijn – een totaal vreemde omgeving met een kunstmatige infrastructuur, verlichting, kunstmatig dieet, ongewone geluiden, vreemde kleuren, onnatuurlijke nabijheid van vreemde soorten
- geneesmiddelen en medische vruchtbaarheidscontrole
- rechtstreekse controle door mensen
- nabijheid van (en interactie met) menselijke bezoekers

Definities van enkele stereotype gedragvormen¹⁸

<i>Rondjes draaien</i>	Een acute vorm van ijsberen, het volgen van een vaste route terwijl de voeten telkens op precies dezelfde plek worden geplaatst.
<i>Ijsberen</i>	Voortdurend voor en achteruit lopen, een patroon volgend. Tekens van ijsberen zijn o.a. slijtageplekken in de grond.
<i>Tongspelen</i>	Voortdurend likken op muren, roosters en gaten in een huisvesting.

Tijdens waarnemingen van GAIA werd in meer dan 50 % van de bezochte dierentuinen veelvuldig abnormaal gedrag vastgesteld.

Tabel 1: Gestoord gedrag in de bezochte dierentuinen

Dierentuin	Diersoort	Stereotiep gedrag
Zoo van Antwerpen	Giraffen	Tongspelen
	Galago	Ijsberen
	Tijgergenetkat	Rondjes draaien
	Leeuwen	Ijsberen
	Jaguar	Ijsberen
La Crête des Cerfs	Lynx	Ijsberen
Wildpark Han	Bruine beer	Ijsberen
	Lynx	Ijsberen
Harry Malter	Wasbeer	Ijsberen
Lochristi	Baviaan	Circelvormige bewegingen
	Vogel	Ijsberen
Monde Sauvage	Witkraagbeer	Ijsberen
	Ijsberen	Ijsberen

¹⁸ Definities zijn overgenomen van: Born Free Foundation en vertaald, zie ook: <http://www.bornfree.org.uk/>

	Primaat	IJsberen
Olmense Zoo	Panter	IJsberen
	Siberische tijger	IJsberen
	Luipaard	IJsberen
	Sneeuwpanter	IJsberen
	Bengaalse tijgers	IJsberen
	Chimpansee	Schommelen
Wildpark La Reid	Bruine beer	Apathie

Deze gedragsproblemen worden meestal ernstiger in de loop van het leven in gevangenschap van het dier, tot het 75 % van de actieve tijd uitmaakt.

Met het stereotiep gedrag proberen de dieren een frustratie te compenseren die oorsprong vindt in:

- Het ontbreken van een isoleerzone en dus de onmogelijkheid om te vluchten.
- Het ontbreken van de hongerige fase van het voedingsgedrag (zoeken, beheersen, grijpen), omdat het dier in de dierentuinen alleen nog de consumptiefase van het gedrag meemaakt.
- Het ontbreken van de externe stimuli.
- De onmogelijkheid om te reageren door aanvallen of vluchten.

Stereotiep gedrag is een uiting van en een ernstige indicatie voor slecht welzijn. Deze gedragsproblemen zijn *'merktekens van slechte toestand chronisch zijn'*¹⁹, en zelfs volgens Wemelsfelder het bewijs van het bestaan van chronisch lijden zijn²⁰.

Wat zegt de wet hieromtrent?

Artikel 6 van het KB van 1998 zegt dat: 'De dierenverblijven moeten zo ontworpen en ingericht zijn dat ze een zo gevarieerd mogelijk natuurlijk gedrag stimuleren.'

Artikel 4 § 1 van de wet van 14/08/86 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren stelt: 'Ieder persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, moet de nodige maatregelen nemen om het dier een in overeenstemming met zijn aard, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie, aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen.'

Artikel 4 § 2 van diezelfde wet stelt: 'Niemand mag de bewegingsvrijheid van het dier dat hij houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, zodanig beperken dat het aan vermijdbare pijnen, lijden of letsels is blootgesteld.'

¹⁹ HANNIER I., in 'le point vétérinaire' vol. 26 nr. 165, februari 1995.

²⁰ WEMELSFELDER, F., 'The concept of animal boredom and its relationship to stereotyped behaviour' in: Lawrence, A.B. & Rushen, J. (Eds). Stereotypic Animal Behaviour. Fundamentals and Applications to Welfare. CAB International, U.K., 1993.

4. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

1. Bijna vijf jaar nadat de dierenwettelijke wetgeving van kracht werd (op 01/01/1999), hebben drie van de bezochte instellingen een officiële erkenning gekregen na controle door de overheid (Réserve d'Animaux Sauvages in Han-sur-Lesse, La Crête des Cerfs in Veimont en La Reid in Theux). In La Crête des Cerfs hebben GAIA-waarnemers tijdens een bezoek op 22/07/2003 niet minder dan 38 overtredingen vastgesteld.
2. Van de andere instellingen is het dossier volgens de bevoegde administratie nog altijd in behandeling, maar ze hebben wel allemaal een voorlopige vergunning in handen.
3. Gegeven de vaststellingen uit dit rapport, is het nogal evident dat geen enkele van de door GAIA bezochte dierenwettelijke instellingen op dit moment een erkenning kan krijgen. Zij voldoen namelijk niet aan de wettelijke minimumnormen. Het aantal vastgestelde overtredingen in de verschillende bezochte dierenwettelijke instellingen is zodanig groot dat men van manifeste laksheid kan spreken, bijna vijf jaar nadat de wet in werking trad!
4. Alle afgeleverde (voorlopige en definitieve) vergunningen moeten met bekwaame spoed ingetrokken worden, waarbij dierenwettelijke instellingen 1 maand de tijd krijgen om zich in orde te stellen met de wetgeving. Na deze periode moet de bevoegde overheid alle dierenwettelijke instellingen bij hoogdringendheid, prioritair en onaangekondigd aan een strikte en grondige controle onderwerpen, waarbij zeer nauwgezet nagegaan wordt of alle bepalingen van de zoowetgeving én de algemene bepalingen van de dierenwelzijnswet gerespecteerd worden. Daarbij moet zeker ook en terdege rekening worden gehouden met de bevindingen van dit rapport. Al deze controles moeten uiterlijk twee maand na het verstrijken van de aanpassingsperiode uitgevoerd zijn. Door de overheid gesteld deadlines kunnen niet overschreden worden.
5. Indien dan blijkt dat dierenwettelijke instellingen nog steeds niet voldoen aan de voorwaarden van de wet, dan moeten strenge maatregelen getroffen worden, afhankelijk van de evaluatieresultaten:
 - sluiting van de instelling
 - inperking van het dierenbestand (van dieren bv. die voortdurend zwaar stereotyperen - d.w.z. gestoord gedrag vertonen - moet men zich de vraag stellen of deze dieren in aanvaardbare omstandigheden kunnen gehouden worden in de instelling)
6. Het is op zijn minst verontrustend dat in de Dierenwettelijke Commissie, een officieel orgaan dat de voor dierenwelzijn bevoegde minister adviseert, geen enkele vertegenwoordiger zetelt van een

representatieve dierenvereniging. Er zetelen wel verschillende vertegenwoordigers in van dierentuinen waarvan uit dit rapport blijkt dat ze in overtreding zijn met verschillende bepalingen van de wet. Deze ongezone situatie is duidelijk scheefgetrokken.

GAIA heeft in het verleden reeds haar kandidatuur gesteld. Die werd niet weerhouden, hoewel de dierentuinenwetgeving en de reële dierentuinencommissie er pas gekomen zijn **omdat** GAIA wantoestanden aangeklaagd had, middels een door eerdere rapporten ondersteunde campagne.

7. GAIA onderstreept dat het versoepelen van de zoowetgeving uit den boze is. De wetgeving vertoont ook enkele grote gaten die het dierenwelzijn schaden. De wetgeving moet strenger in het belang van de dieren.
8. GAIA vraagt dan ook dat de voor dierenwelzijn bevoegde minister de samenstelling van de Dierentuinencommissie laat wijzigen en de kandidatuur van GAIA aanvaardt.
9. Verder vraagt GAIA ook dat:
 - shows en circusvoorstellingen in dierentuinen verboden worden. Ze hebben geen enkele didactische functie en zijn educatief waardeloos.
 - dierentuinen een gedetailleerd plan voorleggen waaruit blijkt welke inspanningen ze leveren om stereotiep, abnormaal gedrag van dieren tegen te gaan.

Indien blijkt dat zelfs met deze inspanningen het onmogelijk is voor deze dieren om zich normaal te gedragen, dan moet men hieruit zijn conclusies trekken. Het besluit moet dan zijn om deze dieren niet langer te houden, om de eenvoudige reden dat ze niet zonder problemen (voor het dier zelf) te houden zijn.

10. Alle naderhand erkende dierentuinen moeten een dierenwelzijnsbeleid uitwerken en voorleggen, waarvan de voorwaarden vastgelegd worden door de Dierentuinencommissie (met een gewijzigde samenstelling, zie hoger). Onder andere een diervriendelijk en doordacht geboortebeperkingsbeleid dient uitgewerkt te worden, om te voorkomen dat een surplus aan gekweekte dieren terecht komt in bedenkelijke circuits ((handel, ondermaatse dierentuinen, circussen, particulieren). Wie niet deel uitmaakt van internationaal erkende kweekprogramma's zou verbod moeten opgelegd krijgen om nog verder dieren te laten kweken.
11. Dierentuinen waartegen in het verleden door de overheid is ingegrepen, en die nu nog steeds niet voldoen aan de wet, geven op zijn minst blijk van een intentie om de toestand te laten aanslepen. Dit kan toch niet de bedoeling zijn.

12. Ander probleem dat hoogdringend moet aangepakt worden door de bevoegde overheid: niet-vergunde dierentuinen (van wie de vergunning werd ingetrokken) kunnen gewoon hun deuren sluiten voor het publiek, terwijl de mis- en wantoestanden blijven bestaan. Deze achterpoort moet onmogelijk gemaakt worden.

GAIA vraagt de nieuwe voor dierenwelzijn bevoegde minister de nodige maatregelen te treffen.

Bijlage

DEFINITIEF ERKENDE DIERENTUINEN:

- Aquatopia (Antwerpen)
- Centre Social et délassément de Marcinelle
- De Vlindertuin (Knokke-Heist)
- National Sealife (Blankenberge)
- Parc animalier (La crête des cerfs) (Veimont – Bouillon)
- Parc à Gibier La Reid (Theux)
- Provinciedomein Huizingen
- Recreatiedomein 'De Brielmeersen' (Deinze)
- Réserve d'Animaux sauvages de Han-sur-Lesse

VOORLOPIG ERKENDE DIERENTUINEN:

- Bellewaerde Park (Ieper)
- Boudewijnpark Dolfinarium (Brugge)
- Dierenpark Lochristi
- Dierenpark Planckendael (Muizen-Mechelen)
- Domein Eendenkooi (Berlare)
- Familiepark Harry Malter (Heusden)
- L'Arche (Bousval)
- La Légende de Saint-Hubert
- Le Monde Sauvage (Aywaille)
- Mont Mosan (Huy)
- Musée d'Histoire Naturelle (Tournai)
- Natuurreservaat 't Zwin (Knokke-Heist)
- Olmense Zoo
- Parc du Deister (La-Roche-en-Ardenne)
- Parc Paradisio (Cambron-Casteau)
- Parc 'Les Onays' (Wibrin)
- Plopsaland (De Panne)
- Serpentarium (Blankenberge)
- Télécoo (Coo-Stavelot)
- The Rainforest (Yvoir)
- Vivarium – KBIN (Brussel/Bruxelles)
- Zoo van Antwerpen

GAIA vzw
Paleizenstraat 90
1030 Brussel
tel: 02/245 29 50 - fax: 02/215 09 43
www.gaia.be - info@gaia.be

© GAIA 2003

V.U.: A. Cools – Houterveld 5 - Geel